

УДК 316.4+352

Калашнікова Т.М.
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу досліджень людського розвитку
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

АНОТАЦІЯ

Рівень місцевої громади є принципово важливим і базовим стосовно імплементації принципів соціальної відповідальності у суспільні відносини. Концепт соціальної відповідальності має згуртувати українське суспільство. Первинні інститути соціальної відповідальності формуються і функціонують на рівні територіальної громади. У статті досліджено суспільні відносини на місцевому рівні та виокремлено основні інститути соціальної відповідальності у територіальній громаді.

Ключові слова: соціальна відповідальність, інститут соціальної відповідальності, територіальна громада, місцеві органи влади, громадський актив.

АННОТАЦИЯ

Уровень местной общины является принципиально важным и базовым относительно имплементации принципов социальной ответственности в общественные отношения. Концепт социальной ответственности должен сплотить украинское общество. Первичные институты социальной ответственности формируются и функционируют на уровне территориальной общины. В статье исследованы общественные отношения на местном уровне и выделены основные институты социальной ответственности в территориальной общине.

Ключевые слова: социальная ответственность, институт социальной ответственности, территориальная община, местные органы власти, общественный актив.

ANNOTATION

This article investigates social relations at the local level and identifies the main institutions of social responsibility in the territorial community. The level of the local community is fundamentally important and basic concerning the implementation of the principles of social responsibility in public relations. The concept of social responsibility should unite the Ukrainian society. The primary institutes of social responsibility are formed and operate at the level of the territorial community.

Key words: social responsibility, institute of social responsibility, territorial community, local authorities, public asset.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку ведеться активний пошук шляхів консолідації суспільства. У зв'язку з цим нового розвитку набуває концепція соціальної відповідальності, яка розглядається як наскрізна структура, що має пронизувати все українське суспільство. Тобто відбувається відхід від спрощеного розуміння соціальної відповідальності, що має своїм об'єктом лише бізнес, який повинен бути усвідомленим щодо своєї соціальної місії. Підхід, за якого всі інститути, що утворюють державу, мають керуватися своєю соціальною місією і відповідальністю, виглядає начебто простим і деколи банальним, проте в нашій державі він дуже далекий від стану реалізації на практиці, тому суспільна і наукова дискусія з цього приводу є актуальною і потрібною заради реалізації цієї амбітної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед вітчизняних науковців проблематику соціальної відповідальності досліджують О. Грішнова, М. Дейч, В. Звонар, А. Колот, О. Новікова, Я. Остафійчук, О. Цимбал [1–3]. Серед основних публікацій, автори яких зорієнтовані на дослідження і популяризацію підходу щодо наскрізної соціальної відповідальності, слід назвати М. Дейч [4], Новікову [5]. Так М. Дейч наголошує, що «відповідальність пронизує всю систему соціально-економічних відносин, охоплює всіх суб'єктів цих відносин, визначає рівень взаємних зобов'язань та їх виконання, дисциплінованості особистості, представників влади, бізнесу, громадянського суспільства. Досвід розвинутих країн свідчить, що запровадження відносин соціальної відповідальності людини, бізнесу та держави є найважливішим чинником підвищення конкурентоспроможності країни та динамічного соціально-економічного прогресу» [6, с. 1]. Також слід додати, що в умовах децентралізації особливо важливо, щоб принципи соціальної відповідальності було запроваджено у діяльність місцевих територіальних громад. У зв'язку з цим слід виокремити роботи, що присвячені самі цій проблематиці, зокрема [7–10].

Мета статті – дослідити специфіку місцевого рівня з погляду реалізації завдання побудови наскрізної системи соціальної відповідальності в державі, а також запропонувати механізми впровадження принципів соціальної відповідальності у діяльність місцевих територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Соціальна відповідальність – це волевиявлення, яке визначається певною поведінкою щодо дотримання усвідомлених обмежень та соціальних норм, гарантує безпеку та прогресивний розвиток, забезпечує узгодження інтересів суб'єктів, задіяних у суспільних відносинах та управлінні ними. Соціальна відповідальність багатоаспектна та багаторівнева. Вона виявляється на особистісному (індивідуальному) рівні через ступінь громадянської зрілості особистості та є базовою для інших рівнів [11, с. 39–40].

Відносини соціальної відповідальності, які формуються на місцевому рівні, насамперед на

рівні територіальної громади¹, мають певну специфіку, оскільки є найбільш тісними і максимально персоніфікованими. На місцевому рівні рельєфніше і гостріше проступають проблеми у людському розвитку, а також яскраво проявляють себе вади у функціонуванні інститутів, якщо вони існують. Одночасно надання певних благ, а особливо так званих місцевих благ, на рівні територіальної громади виявляється найбільш ефективним [12]. Про це свідчить як закордонний досвід, так і ефективні практики, які вже є в Україні. Місцевий розвиток є драйвером людського розвитку загалом у державі.

Якщо розглядати суспільні відносини на місцевому (локальному) рівні, то першим слід виділити такий суб'єкт соціальної відповідальності, як безпосередньо територіальна громада (рис. 1) як соціальна група, що проживає на певній території. При цьому саме територіальну громаду слід розглядати як початок, джерело всіх інших суб'єктів суспільної взаємодії на локальному рівні (громадського активу, органів самоврядування, бізнесу).

Народ є джерелом влади. Громада як територіальний колектив громадян є джерелом місцевого самоврядування й обирає на рівні громади її голову (а також старосту – у селах, селищах, які не є адміністративним центром об'єднаної територіальної громади, обирається староста на строк повноважень місцевої ради [13]), раду громади і виконавчий комітет ради громади. Відповідно її громадський актив як найбільш соціально активна частина громади активно висловлює соціально-економічні, культурні і політичні запити всієї громади, звертаючись до місцевих органів публічної влади, а також і місцевого бізнесу.

Саме від народу органи й посадові особи місцевого самоврядування отримують повноваження для вирішення завдань на місцевому рівні. Адже завдяки волі народу, яка виявляє себе на виборах місцевих рад, сільських, селищних і міських голів, влада місцевого самоврядування стає легітимною [14, с. 62].

Поняття територіальної громади набуває сьогоденного сенсу оскільки відбувається процес утворення громад на модерних засадах, які покликані відповідати поточному моменту державотворення в Україні. Насамперед йдеться про добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст. При цьому в контексті нашого дослідження особливо потрібно наголосити на тому, що одним із фундаментальних принципів, на якому має формуватися громада, є принцип відповідальності (про це, зокрема, йдеться у ст. 2 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад») [13].

¹ Згідно зі ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Саме територіальна громада села, селища, міста стає первинним суб'єктом місцевого самоврядування, ґрунтуючись на оновлених засадах своєї діяльності, розширенні компетенції та джерел фінансових надходжень. Вона є основним носієм його функцій і повноважень і виступає, таким чином, підґрунтям піраміди публічної влади в державі (місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади).

Громадський актив, окрім безпосереднього висловлювання своїх інтересів, може бути об'єднаним у різноманітні структури громадянського суспільства, які також через різні форми взаємодії з державою репрезентують інтереси людини, а також покликані спонукати громаду і владу до дотримання принципів соціальної відповідальності. Територіальна громада може утворювати різні релігійні організації, які також у позитивному аспекті своєї діяльності покликані імплементувати моральні цінності і принципи соціальної відповідальності у суспільне життя.

Всі перераховані вище суб'єкти пов'язані правовими, політичними, моральними, економічними, екологічними відносинами між собою. А також відносинами соціальної відповідальності, проте різного рівня усвідомлення, інколи вкрай недостатнього. Зокрема, на нашу думку, поле соціальної відповідальності у відносинах між спільнотою територіальної громади і публічною владою на місцях є не у сфері певної благодійності, як можна було б припустити, виходячи з прямої аналогії із соціальною відповідальністю бізнесу, а у сумлінному виконанні законодавчо покладених на місцеву владу обов'язків і відповідальності перед місцевою громадою за результати своєї діяльності. При цьому відносини відповідальності включають у себе такі основні складники, як підзвітність, контроль і оцінка їхньої діяльності. І відповідно не є тією відповідальністю, яка виявляє себе від однієї виборчої кампанії до іншої, а є постійною і безперервною у часі. Попри певну простоту і поширеність цієї тези її усвідомлення і тим більше виконання є далекими від ідеалу.

У процесі взаємозв'язків між різними суб'єктами соціальної дії відпрацьовується конфігурація і зміст сучасних інститутів соціальної відповідальності, що функціонують на рівні місцевої громади. Ця взаємодія формує і закріплює соціальні норми, стандарти і ролі за окремими соціальними акторами. Відбувається визначення найбільш ефективних і прийнятних в конкретних соціально-економічних і політичних умовах моделей поведінки, спрямованих на задоволення конкретних суспільних потреб. Уточнюється сфера відповідальності конкретного інституту і вибудовуються механізми взаємодії з іншими інститутами (місцевими і вищого рівня ієрархії), формується система спільних цілей і визначаються найбільш ефективні методи їх досягнення.

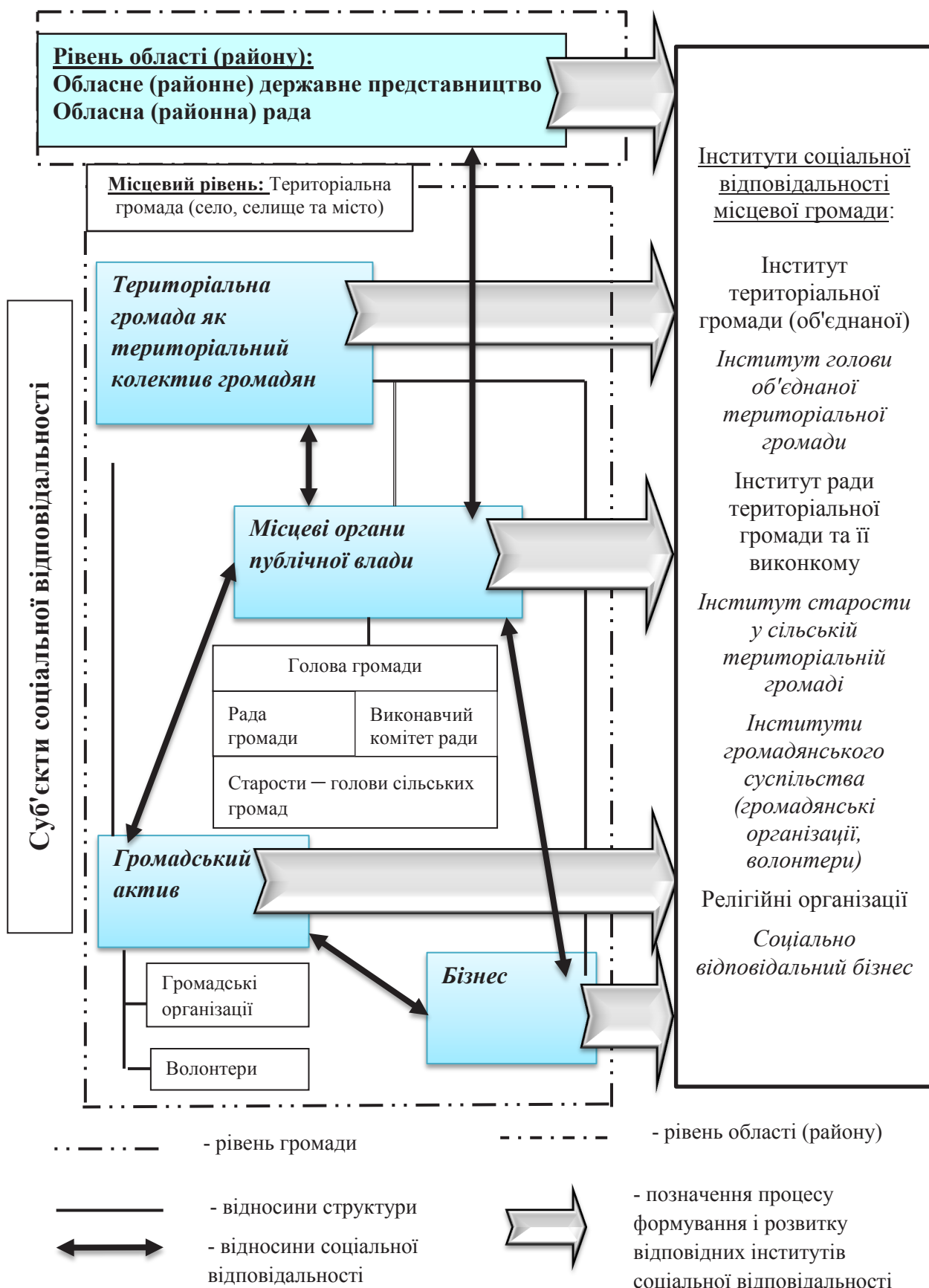

Рис. 1. Формування інститутів соціальної відповідальності у територіальній громаді

Джерело: складено автором

На жаль, у попередні роки конфігурація і соціальні ролі державних інститутів на місцях і самого місцевого самоврядування не відповідали очікуванням людей як щодо задоволення їх поточних потреб, так і стосовно реалізації стратегічних цілей розвитку громад. Проте ця проблема має системний характер і властива не лише місцевому рівню. Так, у дослідженні [11, с. 35] наголошується, що «попередні роки були позначені низкою проблемних явищ у суспільно-політичному розвитку країни, унаслідок чого до цього часу залишається гострою проблема відповідальності виборних осіб та недосконалою система зворотного зв'язку влади і суспільства».

Експертні висновки щодо витоків, перешкод, чинників, переваг соціальної відповідальності особи та суспільства, які висловлювалися у науковому середовищі задовго до революційних подій 2013–2014 рр., полягають у тому, що «ситуація системної безвідповідальності «на верхах» має своїм закономірним наслідком не лише її поступове унормування на рівні повсякденних практик, а й дистанціювання громадян від політики, поширення в суспільстві настроїв апатії, песимізму та цинізму на тлі все ще стійких патерналістських настанов широких верств населення. До того ж послаблення морально-етичних регуляторів, зокрема щодо відповідальності, поглиблюється слабкою ефективністю реалізації юридичних механізмів «примусової» відповідальності через відсутність реального та дієвого верховенства права в Україні. Тому відбувається постійне «перекладання» відповідальності з боку влади і суспільства одне на одного (зокрема, під час численних виборів усіх видів та рівнів). На практиці це обертається якщо не усуненням від відповідальності всіх суб'єктів політичного процесу, то, принаймні, суттєвою розмитістю і невизначеністю відповідальності як регулятивної норми і соціального інституту в українському суспільстві» [15].

Таким чином, новий етап розвитку інститутів обтяжений попередніми негативними практиками – бюрократизацією процесу надання адміністративних послуг, корупцією, ігноруванням нагальних потреб суспільства, низьким рівнем взаємодії з громадськістю тощо.

На думку авторів [11, с. 35], це зумовлено тим, що попередні роки були позначені низкою проблемних явищ у суспільно-політичному розвитку країни, унаслідок чого досі залишається гострою проблема відповідальності виборних осіб та недосконалою система зворотного зв'язку влади і суспільства.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що рівень місцевої громади є принципово важливим і базовим стосовно імплементації принципів соціальної відповідальності у суспільні відносини. Модернізація соціальних відносин на місцевому рівні є вимогою часу. Дещо зверхнє ставлення до потреб місцевої громади, яке де-факто було змістом державної регіональної політики,

привело до вкрай негативних наслідків для держави загалом. Концепт соціальної відповідальності має згуртувати українське суспільство, відповідальність повинна пронизувати його як по вертикалі, так і по горизонталі, утворивши міцну суспільну тканину буття. Природно, що первинні інститути соціальної відповідальності формуються і функціонують на рівні територіальної громади, серед них слід назвати:

- інститут територіальної громади (об'єднаної);
- інститут голови об'єднаної територіальної громади;
- інститут ради територіальної громади та її виконкому;
- інститут старости у сільській територіальній громаді;
- інститути громадянського суспільства (громадянські організації, волонтери);
- релігійні організації;
- соціально відповідальний бізнес.

Слід зазначити, що ці інститути характеризують рівнем сформованості й ефективності роботи, проте всі вони перебувають у фазі інтенсивного розвитку і напрацьовують досвід взаємодії один з одним.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
2. Дейч М.Є. Становлення та розвиток багаторівневої системи соціальної відповідальності: управлінський аспект: монографія / М.Є. Дейч / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 351 с.
3. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грیشнова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
4. Дейч М.Є. Формування комплексної стратегії інституалізації соціальної відповідальності у суспільстві: матричний підхід / М.Є. Дейч // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. – Львів: ЛРІДУНАДУ, 2014. – № 4. – С. 57–77.
5. Новікова О.Ф. Модернізація державного управління на засадах соціальної відповідальності / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч // Модернізація системи державного управління: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. за між-нар. участю (м. Львів, 11 квіт. 2014 р.). – Львів: ЛРІДУНАДУ, 2014. – Ч. 1. – С. 187–190.
6. Дейч М.Є. Формування та розвиток багаторівневої системи соціальної відповідальності: організаційно-управлінське забезпечення [Текст] : автореферат... д-ра екон. наук, спец.: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Дейч М. Є. – К. : Ін-т економіки пром-сті, 2015. – 35 с.
7. Зінченко А., Тітаренко І., Саприкіна М., Іщук Є. (приклад «Прозорого офісу» у Вінниці). Прозорість і соціальна відповідальність муніципалітетів. – К.: Поліграфія «Юстон». – 52 с.
8. Рижко А. М. Корпоративна соціальна відповідальність органу місцевого самоврядування: термінологічні аспекти / А. М. Рижко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 419–426.

9. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти: монографія / С.М. Серьогін, Ю.П. Шаров, Є.І. Бородин, Н.Т. Гончарук [та ін.] ; за заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, Ю.П. Шарова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2016. – 276 с.
10. Бобровська О.Ю. Соціальна відповідальність органів місцевої влади як прогресивна форма їх інтегрованої діяльності на території / О.Ю. Бобровська // Управління інноваційним розвитком території : матеріали наук.- практ. конф. за міжнар. участю, м. Дніпропетровськ, 21 лист. 2014 р. / за заг. ред. Ю.П. Шарова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2014. – С. 12–18.
11. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
12. Калашнікова Т.М. Забезпечення територіально локалізованими благами в контексті людського розвитку // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 1. – С. 102–112.
13. Ст. 14-1 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 91.
14. Любченко П. Місцеве самоврядування як фактор забезпечення стабільності конституційного ладу і форма реалізації народовладдя в Україні // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 4(75). – С. 58–66.
15. Степаненко В. Безвідповідальне суспільство? / В. Степаненко // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2009. – С. 358–370.
16. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
17. Дейч М.Є. Становлення та розвиток багаторівневої системи соціальної відповідальності: управлінський аспект: монографія / М.Є. Дейч / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 351 с.
18. Соціальної відповідальності: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Хришнова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
19. Дейч М.Є. Формування комплексної стратегії інституціоналізації соціальної відповідальності у суспільстві: матричний підхід / М.Є. Дейч // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. – Л'вів: LRIDUNADU, 2014. – # 4. – С. 57–77.
20. Новікова О.Ф. Модернізація державного управління на засадах соціальної відповідальності / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч // Модернізація системи державного управління: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Л'вів, 11 квіт. 2014 р.). – Л'вів: LRIDUNADU, 2014. – Ч. 1. – С. 187–190.
21. Дейч М.Є. Формування та розвиток багаторівневої системи соціальної відповідальності: організаційно-управлінське забезпечення [Текст] : автореферат... д-ра екон. наук, спец.: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Дейч М.Є. – К. : Ін-т економіки пром-сті, 2015. – 35 с.
22. Зінченко А., Титаренко І., Саврикіна М., Ішчук Є. (приклад «Прозорого офісу» у Вінниці). Прозорість і соціальної відповідальності муніципалітетів. – К. : Поліграфія "Yuston". – 52 с.
23. Рижко А.М. Корпоративна соціальної відповідальності організмів місцевого самоврядування: термінологічні аспекти / А.М. Рижко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 419–426.
24. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти: монографія / С.М. Серьогін, Ю.П. Шаров, Є.І. Бородин, Н.Т. Гончарук [та ін.] ; за заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, Ю.П. Шарова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2016. – 276 с.
25. Бобровська О.Ю. Соціальної відповідальності організмів місцевої влади як прогресивна форма їх інтегрованої діяльності на території / О.Ю. Бобровська // Управління інноваційним розвитком території : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Дніпропетровськ, 21 лист. 2014 р. / за заг. ред. Ю.П. Шарова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2014. – С. 12–18.
26. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
27. Калашнікова Т.М. Забезпечення територіально локалізованими благами в контексті людського розвитку // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 1. – С. 102–112.
28. Ст. 14-1 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 91.
29. Любченко П. Місцеве самоврядування як фактор забезпечення стабільності конституційного ладу і форма реалізації народовладдя в Україні // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 4(75). – С. 58–66.
30. Степаненко В. Безвідповідальне суспільство? / В. Степаненко // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2009. – С. 358–370.

REFERENCES:

Kalashnikova T.M.
*Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher,
Department for Human Development Studies
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

MECHANISMS FOR INTRODUCING THE PRINCIPLES OF SOCIAL RESPONSIBILITY INTO THE ACTIVITIES OF LOCAL COMMUNITIES

The level of the local community is fundamentally important and basic concerning the implementation of the principles of social responsibility in public relations. The modernization of social relations at the local level is a requirement of time. A somewhat superimposed attitude to the needs of the local community, which was de facto the content of the state regional policy, has led to extremely negative consequences for the state as a whole. The concept of social responsibility should unite the Ukrainian society. Responsibility should penetrate it both vertically and horizontally. Naturally, the primary institutes of social responsibility are formed and operate at the level of the territorial community, first of all, the following among them should be mentioned: the institute of the territorial community (united), the institute of the head of the united territorial community, the institute of the council of the territorial community and its executive committee, the institute of headman in a rural community, civil society institutions (civic organizations, volunteers), religious organizations, socially responsible business.

All of the abovementioned subjects are related to legal, political, moral, economic, environmental relations among themselves. Besides, they are also related to the social responsibility, but this responsibility could have different levels of awareness, sometimes they are extremely inadequate. The configuration and content of modern institutions of social responsibility, functioning at the level of the local community, are worked out in the process of interconnection between different actors of social action. This interaction forms and establishes social norms, standards, and roles for individual social actors.

There is the definition of the most effective and acceptable in the specific socio-economic and political conditions models of behaviour aimed at satisfying specific social needs. Also, there is a clarification of the scope of responsibility of a particular institute and formation of mechanisms for the interaction with other institutes (local institutes and institutes of a higher level of the hierarchy), the system of common goals is being formed, and the most effective methods of their achievement are being determined.

It should be noted that at present moment, the listed institutes are characterized with the level of formation and efficiency of work, but they all are in the phase of intensive development and they are developing the experience of interaction with each other.